

Häiriöitä opetuksessa

Antti Moilanen

Arvosteltu teos: Lanas, Maija & Kiilakoski, Tomi (toim.) 2022. Häiriö: Näkökulmia työrauhan häiriöihin koulussa. Tampere: Vastapaino. 281 s.

Opetuksen häiriöalttius on tiedostettu mannermaisessa didaktiikan perinteessä jo pitkään. Wolfgang Klafkin kriittis-konstruktivisessa didaktiikassa, Kersten Reichin konstruktivisessa didaktiikassa ja Reiner Winkelin kriittis-kommunikatiivisessa didaktiikassa korostetaan opetuksen häiriöalttiutta. Didaktisten mallien mukaan opetuksen häiriöitä tulisi käsitellä koulussa demokraattisen sosiaalikasvatuksen muodossa ja luokan dynamiikkaa ja ihmisuhteita olisi kehitettävä oppimisen edistämiseksi.

Maija Lanaksen ja Tomi Kiilakosken toimittama vertaisarvioitu artikkelikokoelma *Häiriö: Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa* osallistuu opetuksen häiriöalttiutta koskevaan kasvatustieteelliseen keskusteluun. Teos on tarkoitettu opettajille, kasvatustieteilijöille sekä koulun ja koulutuksen tutkijoille häiriötilanteiden kokonaisvaltaisen hahmottamisen tueksi. Teoksen suomenkielinen ja teknisyttä välttävä muoto on valittu niin, että se soveltuu käytännön kasvatustoimijoiden hyödynnettäväksi. Siten kirjan voidaan ajatella olevan suunnattu erityisesti opettajille ja kasvattajille.

Siinä missä didaktiikan perinteessä tarjotaan opettajille teoreettisia välineitä häiriöiden ymmärtämiseen ja käsittelyyn koulussa, painottaa Lanaksen ja Kiilakosken toimittama teos häiriöiden analyysiä erityisesti yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Teoksessa ei esitellä erilaisia luokitteluita häiriöiden tyypeistä ja luetteloida mahdollisia ratkaisuja niihin, vaan kirjan luvut tarjoavat yhteiskuntatieteellisten tutkijoiden näkökulmia häiriöön koulussa, tuovat olosuhteet osaksi koulua koskevaa keskustelua ja täydentävät siten vallitsevaa yksilökeskeistä kirjallisuutta aiheesta.

Lanaksen ja Kiilakosken toimittama teos jakautuu kolmeen osaan. Kirjan ensimmäinen osa tarkastelee häiriöitä opetuksen ja koulun pedagogisen toiminnan kannalta, kirjan toinen osa häiriöiden yhteyttä ryhmiin ja kolmas osa häiriöitä yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Artikkeleiden teemoja ovat koulukiusaaminen, ADHD, digiopetus, nuorten vertaissuhteet, ryhmädynamiikka, oppimisen taustatekijät, rasismi ja yhteiskunnallisesti määrittyneet häiriöt.

Häiriöiden luonne määritellään teoksessa mielekkäällä tavalla. Lanas ja Kiilakoski esittävät, että häiriö on jotakin, joka ehkäisee opetuksen tavoitteiden toteutumista tai rikkoo oletusta sitä, miten koulussa pitäisi toimia. He täsmentävät tätä määrittelyä ottamalla esiin useampia häiriöihin liittyviä tekijöitä. Ensinnäkin häiriöitä ei tulisi ymmärtää työrauhahäi-

riöinä tai käytöshäiriöinä, sillä näissä määrittelyissä yksittäisillä toimijoilla on liikaa vastuuta opetuksen sujuvuudesta. Toiseksi kontekstin ja yksilöiden ominaisuudet vaikuttavat siihen, millaiset asiat koetaan häiritsevinä. Kolmanneksi häiriöihin tulisi suhtautua ymmärtävästi, mikä edellyttää toimijoiden käytöksen syiden ja tavoitteiden pohtimista. Neljänneksi häiriöiden tunnistaminen ja nimeäminen ovat vallan käyttöä. Edellä kuvattu tapa ymmärtää häiriöitä ja kritisoida vaihtoehtoisia käsitteellistämisen tapoja vastaa pitkälti Winkelin kriittis-kommunikatiivista didaktiikkaa ja saa siten tukea didaktiikan tutkimuksesta. Käsitys häiriöistä opetuksen tavoitteiden haasteina on hyödyllinen, sillä se vähentää häiriöiden tunnistamisen mielivaltaisuutta sekä ohjaa opettajia ja oppilaita pohtimaan, vaarantuvatko opetus ja oppiminen todellisuudessa.

Häiriöiden analysoiminen yhteiskunnallisesta näkökulmasta on mielekäs tehtävä, jota perustellaan teoksessa onnistuneesti viittaamalla yksilön ja yhteiskunnan keskinäiseen määrittelyisyyteen. Koulussa ilmeneviä häiriöitä on mahdollista erottaa yhteiskunnallisista olosuhteista, luokan ja ryhmän ominaisuuksista sekä yksittäisten ihmisten elämäntilanteista, jolloin niiden ymmärtäminen ja niihin suhtautuminen mielekkäästi edellyttää häiriöiden tarkastelua yhteiskunnalliselta kannalta. Myös yleisen didaktiikan perinteessä on korostettu aikaisemmin, että koulun häiriöiden taustalla voi olla yhteiskunnallisia syitä, mutta Lanaksen ja Kiilakosken teoksessa laajennetaan tätä näkökulmaa. Siinä nimittäin ehdotetaan katavammin, että oppilaiden ja opettajan toimintaa kokonaisuudessaan – eikä vain häiriöiden syitä – on analysoitava yhteiskunnallisesti.

Osa *Häiriö*-teoksen artikkeleista edustaa kriittistä kasvatustiedettä siinä mielessä, että niissä tarkastellaan kriittisesti kasvatukseen kytkeytyvää valtaa. Kriittisen kasvatustieteen tiedonintressinä on mahdollistaa ei-oikeutettujen valtasuhteiden purkaminen sekä nykyistä humanimman, vapaamman ja demokraattisemman yhteiskunnan rakentaminen. Valta voi olla ihmisten väliseen vuorovaikutukseen liittyvää tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin kytkeytyvää. *Häiriö*-teoksessa analysoidaan diskursiivista valtaa, pedagogisia auktoriteettisuhteita, materiaalista eriarvoisuutta ja rasismia. Siten valtaan tunnistetaan useampia muotoja. Tällaiset analyysit ovat kirjassa perusteltuja ja onnistuneita.

Häiriö-teoksen artikkelit ovat tutkimuksellisilta lähestymistavoiltaan moninaisia. Joisakin artikkeleissa noudatetaan perinteistä empiirisen artikkelin muotoa, johon kuuluu tutkimuskysymysten, teoreettisten lähtökohtien ja aineiston esittely sekä tulosten kuvaaminen ja johtopäätösten tekeminen. Toisissa artikkeleissa käsitellään aikaisempien tutkimusten lähestymistapoja ja tuloksia, jolloin nämä artikkelit muistuttavat populaarien artikkelien rakennetta. Tällaiset artikkelit eivät ole niinkään itsenäisiä uusia tutkimuksia, vaan tutkijoiden yhteenvetoja aikaisemmasta tutkimuksesta. Nämä artikkelit kuitenkin perustuvat vertaisarvioituihin alkuperäisartikkeleihin, jolloin ratkaisu on perusteltu tiedon luotettavuuden kannalta.

Teoksen artikkeleista yhteenvetona voidaan esittää, että niiden avulla opettajat ja tutkijat voivat:

- ymmärtää kiusaamista koskevien puhetapojen vaikutuksia ja arvioida niitä kriittisesti
- tiedostaa tieteellisen kompetenssipuheen ja kasvatustyön arjessa tehtyjen lasten kompetenssin tulkintojen ongelmia
- tunnistaa ADHD:n diagnosoimista hallintana sekä ymmärtää sen mahdollisia kielteisiä seurauksia
- tiedostaa digitalisaation kielteisiä häiriövaikutuksia koulussa

- suhtautua kriittisesti riskipuheeseen nuorten vertaissuhteista
- ymmärtää oppilaiden vertaissuhteiden limittymistä koulun arkeen ja käsittää niiden merkitystä koulun häiriöille
- tarkastella ryhmän toimintaa ja häiriöitä psykodynaamisesta näkökulmasta
- oivaltaa oppilaiden perhetaustan merkitystä heidän koulunkäynnilleen ja oppimiselle sekä koulutuksellisen tasa-arvon tavoitteen toteutumisen haasteita
- ymmärtää rasismien eri muotoja koulun arjessa ja niiden vaikutuksia maahanmuuttotilanteille oppilaille
- tiedostaa häiriöiden tunnistamiseen liittyviä ongelmia ja häiriöiden yhteiskunnallisia syitä.

Nämä teemat poikkeavat melko paljon didaktiikan kirjallisuuden näkökulmista. Siten Lanaksen ja Kiilakosken toimittama teos tuo häiriöiden didaktisen ja terapeutin analysoimisen rinnalle uusia ja tarpeellisia näkökulmia.

Häiriö-teoksen artikkelit muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, mutta kirjaan olisi voitu sisällyttää myös muita teemoja. Ensinnäkin yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti rakentuneita häiriöitä ei analysoida teoksessa lopulta kovinkaan paljoa. Tomi Kiilakoski, Elina Pekkarinen ja Pasi Haapakorva tarkastelevat oppilaiden perhetilanteen vaikutusta heidän hyvinvointiinsa ja oppimiseensa koulussa, Anne-Mari Souto tarkastelee rasismia koulussa, ja Maija Lanaks esittää kiinnostavan tapausanalyysin yhteiskunnallisesti määrittyneistä häiriöistä eräässä Pohjois-Suomen koulussa. *Häiriö*-teoksen johdannossa esitetään, että köyhyys, rasismi, seksismi ja muu syrjintä, epätasa-arvo, sosiaaliset vaikeudet, poliittinen suhmuroida tai perheen ja asuinpaikan ongelmat vaikuttavat kouluun. Tällaisten yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutuksesta koulun häiriöihin olisi lukenut mieluusti enemmänkin. Toinen kiinnostava aihealue olisi ollut häiriöiden käsittelyyn tarkoitettujen oppilaslähtöisten menetelmien analyysi. Esimerkiksi luokkavaltuustoa ja vertaissovittelua olisi voinut arvioida siitä näkökulmasta, millaisia haasteita ja mahdollisuuksia niihin liittyy. Kolmanneksi pedagogisten ratkaisujen roolia häiriöiden synnyssä olisi voinut selvittää. Onko häiriöitä enemmän perinteisessä opettajajohtoisessa opetuksessa kuin oppilaiden itseohjautuvuutta korostavassa avoimessa opetuksessa? Millaisia häiriöitä syntyy kummassakin opetustavassa? Neljänneksi huomiota olisi voitu kiinnittää sosiaalisen kasvatuksen malleihin. Ovatko sosiaalisen kasvatuksen mallit yksilökeskeisiä ja millaista sosiaalisen oppimisen tulisi olla, kun häiriöiden nähdään olevan monessa mielessä yhteiskunnallisesti määrittyneitä?

Kokonaisuudessaan *Häiriö: Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa* on tarpeellinen kasvatustieteellinen teos. Se auttaa opettajia hyväksymään ja sietämään koulun arkista eloisuutta, analysoimaan erilaisten häiriöiden syitä sekä pohtimaan yhteiskunnan, koulun, luokan, oppilaiden ja oman itsen roolia häiriöissä. Tutkijat saavat teoksesta aineksia kriittisen häiriöitä koskevan ymmärryksen rakentamiseen. Suosittelemme teoksen lukemista kaikille opettajille ja aihepiiristä kiinnostuneille tutkijoille!

KT Antti Moilanen toimii post doc -tutkijana Kasselin yliopistossa.